

Gayrimüslimlerle bir arada yaşamanın kodları üzerine bir deneme

Ömer Ergün

Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Özet:

Farklı dinlere ve farklı inançlara sahip olsak da bir arada yaşamak mümkündür. İnsanlığın bu anlamda geliştirdiği bir kültür ve tecrübe birikimi söz konusudur. Bu durum Hz. Peygamber uygulamalarında da görülmektedir. Gerek ahitname imzalayarak, gerekse zimmi bir kimsenin hakkının yenilmesi söz konusu olduğunda kendisinin onun hasmı olacağını söyleyerek bunu ortaya koymuştur. Hz. Ali de onlar bizim Hz. Âdem'den kardeşimiz diyerek bir arada yaşamanın mümkün olacağını ifade etmiştir.

Ayrıca din ve devlet ilişkisi açısından bir yöntem olarak ifade edilen laikliğin çekincelerimiz olmakla birlikte, doğru uygulanması halinde, yani, din ve vicdan özgürlüğünün bir şemsiyesi olarak düşünüldüğünde, farklı din mensuplarının bir arada yaşamasına hizmet edebileceği ifade edilmektedir.

Yine Bediüzzaman, Gayrimüslimlerle ilgili ayetleri yorumlarken gayrimüslimleri insan olarak ele almış ve hukuk önünde eşitlik, hak kavramalarını öne çıkararak ayetleri yorumlamıştır.

Anahtar Kelimeler

Bir arada yaşama, Bediüzzaman, Hristiyan, Müslüman, gayrimüslim, özgürlük, süfyan, deccal, laiklik, çoğulculuk, İslâmiyet, devlet, din

Hız. Ali,
"Müslümanlar
bizim din
kardeşimiz
Müslüman
olmayanlar da
Hz. Âdem'den
kardeşimizdir"
der.
Ötekileştirmeyen
ve insanlara
karşı pozitif bakış
açısını ifade eden
bu yaklaşım tarzı,
günümüz insanı
açısından bir ders
niteliğindedir.

I-Gayrimüslimlerle bir arada yaşamak mümkün müdür?

Hız. Ali, "Müslümanlar bizim din kardeşimiz Müslüman olmayanlar da Hz. Âdem'den kardeşimizdir" der. Ötekileştirmeyen ve insanlara karşı pozitif bakış açısını ifade eden bu yaklaşım tarzı, günümüz insanı açısından bir ders niteliğindedir. Nitekim İslâm dininin ahlaki temellerinden birini ifade eden bu ilke, Müslüman toplumlarda yeterince önemsenmemiş ve değerlendirilememiştir. Oysaki Hz. Peygamber döneminde Medine'de yaşayan Hıristiyan ve Yahudilerle Hz. Peygamber ahitname¹ imzalamış ve bir arada sulh içinde yaşama yönünde adımlar atmışlardır. Yani sulh içinde gayrimüslimler ile bir arada yaşamak mümkündür ve Hz. Peygamber'in uygulamaları ortadur².

Ancak günümüz toplumlarında bunun pratiğe dökülmesinin nasıl olacağı konusunda birçok düşünce söz konusudur.

Günümüz toplumları yapı itibarıyla, eski toplumlara göre, homojen değildir. Özellikle savaşlar, göçler, baskılar, ticaret vs. nedenleri dolayısıyla, sayıca az bir topluluk da olsa, diğer ırklarla karışmış ve heterojen hale gelmiştir. Yani, günümüz toplumları, egemen kültürün içinde küçük küçük adacıklar, özerk kültürler halinde varlıklarını devam ettirmeye çalışan bir topluluk görünümü arz etmektedir.

Dışarıdan göç, baskı, ticaret vs. nedenlerle, gelip de bir egemen kültüre karışanlar açısından iki yöntem izlenmektedir; bunlardan ilki egemen kültür ile bir entegrasyon³ projesi çerçevesinde azınlık toplulukların egemen topluluklara entegre olmasıdır. Demokratik sistemlerde bu yöntem kullanılmaktadır⁴. Bunun sonucunda egemen kültür, entegre olmaya çalışan kültürü reddetmez, yok etmeye çalışmaz. Entegre olmaya çalışan kültürde, egemen kültürün varlığını sorgulamayarak kendi kültürünü yaşatmaya çalışır, yani bir uzlaşım ortamı geliştirilir.

İkinci yöntemde ise baskıcı, zorba ve otoriter rejimlerde olduğu gibi, egemen kültüre karışmak isteyen kimseler için iki yol izlenmektedir; birincisi, asimilasyona⁵ tabi tutarak bu insanlar asimile edilmekte, böylece egemen kültürün içinde, o toplum eritilmekte ve yok edilmektedir. İkinci-

1. İlerleyen sayfalarda bu ahitnamenin tam metni verilmiştir.

2. Kur'an açısından bir arada yaşamanın mümkün olduğunu, asimilasyon ve entegrasyon bağlamında inceleyen makale için bkz. Taşçı Özcan, *Entegrasyon ve Asimilasyon'un Kur'an Açısından Değerlendirilmesi*, Kelam Araştırmaları Dergisi, C.5, S.1, s.103-118

3. İnce Hilal Onur, *Almanya'da Farklı Olmak: Entegrasyon ve Hoşgörür Kavramına Eleştirel Bir Bakış*, Mülâ ve Nihal İnânc, Kültür ve mitoloji Araştırmaları Dergisi, C.5, S.3, s.191, yazar burada entegrasyonu, asimilasyondan ayırır ancak, entegrasyonun her egemen kültüre eklenmeye çalışan azınlık kültürleri bir ilaç olarak kullanılmayacağı eleştirisini de getirmektedir. Kendi ifadesiyle "ancak öteki yapısının çözülmesine bağlı olan entegrasyonun günümüzde her türlü göçmen sorununa reçete olarak sunulamayacak kadar çetrefilli ve uzun zaman alacak bir süreç olmasıdır."

4. Her ne kadar demokratik değerlere inanan toplumlarda bu sistem uygulansa da, Almanya örneğinde olduğu gibi kimi demokratik değerlere sahip ülkelerde kendisine katılmak isteyen kültürleri entegrasyon yerine asimile etmiştir. Bkz. İnce, agm, s. 189 vd.

5. Asimilasyon genel olarak şu biçimde tanımlanmaktadır, "çoğunluğa dâhil olmayanların ya da olamayanların, kendi kökenlerini ve kültürlerini bırakarak başka bir topluma dönüşmesi, asimile etmek arzusunda olan toplumun kültürünü ve toplumsal esaslarını benimsemesidir" İnce, agm, s.189

ci olarak da, bu insanları toplumdan izole ederek, sürgüne göndererek, kovarak, kendi toplumunun dışında tutmaktadır.

İnsani olan, herhangi bir nedenle size sığınmış, kapınıza gelmiş insanlara kucak açıp, misafir etmek; kültürlerini, benliklerini, kimliklerini kabul ederek birlikte yaşamaktır⁶.

Bu açıdan bakıldığında Hıristiyanlıkta ve diğer dinlerde, bir inancı, bu inanç etrafında gelişen bir kültürü ifade eder. Farklı dinlere ve farklı inançlara sahip olsak da bir arada yaşamak mümkündür. İnsanlığın bu anlamda geliştirdiği bir kültür ve tecrübe birikimi söz konusudur. Nitekim özgürlüklerin gerek ulusal alanlarda, gerekse de uluslararası arenada daha çok korunacağı ve gelişeceği bir asra giriyoruz. 21 yy 'da, önceki asırlara göre insan hakları, özellikle sosyal hak ve özgürlükler, azınlık hakları vs. yeterli olmasa da uluslararası korumaya kavuşmuş ve bütün insanlık için uygulanırlığı test edilmektedir. İletişim ve ulaşım vasıtalarının dünyamızı bir köy haline getirdiği günümüzde hala eski homojen ve "arı" toplumları beklemek hayaldir. Birbirine ırk, inanç vs. yönüyle karışmış toplumlar günümüzün bir gerçeğidir. Burada problem heterojen toplumların nasıl yönetileceğidir. Bu da günümüzde demokratik bir toplumun, insanı öncelikle, insanlığın tekrar inşası ile mümkün olmaktadır.

Müslüman bir toplumda hemen akla demokrasi kültürünün İslâm'a uygun olup olmadığı konusu gelmektedir. Asrının büyük bir mütefekkeri Bediüzzaman, "hakaik-ı meşrutiyetin (demokrasinin özünün) sarahaten (açık) ve zımnem (örtülü) ve ilmen, dört mezhepten istihracı (uygunluğuna delil bulunması) mümkündür." şeklinde bir yorum getirmiştir. Burada, demokrasinin özünü oluşturan, hak ve özgürlükler, yöneticilerin seçimlerle gelmesi- gitmesi ve hukuk devletinin, İslâm'a aykırı bir tarafının olmadığını ve dört mezhebin fıkıh anlayışının da buna uygun olduğunu ifade etmektedir.

Dolayısıyla Hıristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanlar ile bunların dışında diğer inanç birliklerinin bir arada, farklılıklarını koruyarak yaşamaları mümkündür ve İslâm dini bunların güvencesini vermektedir. Dinler ve inanç sistemlerinin birbirini yok etmeye çalışmadıkları sürece bu durumun İslâm'a aykırı bir tarafı da yoktur. Çünkü Hz. Ali bütün insanlık için Hz. Âdem'den bizim kardeşimizdir, diyerek birlikteliğin mümkün olduğunu ifade etmiştir.

Müslümanlara göre hak din İslâm'dır, diğer dinler neshedilmiştir, kendilerini İslâm'a göre tekrar yorumlamaları gerekmektedir. Ama bu Müslümanların görüşüdür, bu gerçekleri bütün insanlığa "kavli leyyin"

Müslüman bir toplumda hemen akla demokrasi kültürünün İslâm'a uygun olup olmadığı konusu gelmektedir. Asrının büyük bir mütefekkeri Bediüzzaman, "hakaik-ı meşrutiyetin (demokrasinin özünün) sarahaten (açık) ve zımnem (örtülü) ve ilmen, dört mezhepten istihracı (uygunluğuna delil bulunması) mümkündür." şeklinde bir yorum getirmiştir.

6. Doğru tercihin bu olmasına rağmen, göçmen alan Avrupa Devletleri, demokratik değerlere sahip olmalarına rağmen, asimilasyonu seçtikleri ve halkunda gelenlerin asimile edilmesi gerektiğine inandığını belirten, makale için bkz. Güngör Derya, İkinci Kuşak Avrupalı Türklerde Psikolojik Entegrasyon ve Uyum: Çift Boyutlu Kültürleşme Temelinde Karşılaştırmalı Bir Derleme, *Türk Psikoloji Yazıları*, C. 17, S.34, Aralık 2014, s.16-31

İslâm dini
bütün insanlık
için getirilmiş
bir dindir.
Dolayısıyla
İslâm'ı bilenlerin
çevresindeki
bilmeyen
insanlara
anlatılması, yani
tebliğ edilmesi
gerekir. "Dinlerin
tekâmülü"
anlamında eskiden
belirli bir bölgeye
ve belirli bir
ırka Peygamber
gelirken, İslâm
dini bütün
insanlık için,
uygulanabilir
hükümler içeren,
son din olarak
gelmiştir.

(yumuşak bir dil kullanarak) ile akıllarını ikna ederek, bireylere ve kut-sallarına hakaret etmeden anlatılır, ikna etmeye çalışılır, inanıp inanmamak bireyin hür iradesi ile mümkün olacaktır. Dinde zorlamanın olmayacağı Allah (cc) ifade etmektedir.

İslâm dini bütün insanlık için getirilmiş bir dindir. Dolayısıyla İslâm'ı bilenlerin çevresindeki bilmeyen insanlara anlatılması, yani tebliğ edilmesi gerekir. "Dinlerin tekâmülü" anlamında eskiden belirli bir bölgeye ve belirli bir ırka Peygamber gelirken, İslâm dini bütün insanlık için, uygulanabilir hükümler içeren, son din olarak gelmiştir. Dolayısıyla "bilenlerin bilmeyenlere" bu dini anlatması bir "görev" olarak ifade edilmektedir. İslâm dininin bu dinamizmi bir arada olmayı ve dolayısıyla iletişim kanallarının açık tutulmasını gerekli kılmaktadır. Yani bir arada "sulh" içinde yaşamayı gerektirmektedir.

Gayrimüslimlerle birlikte bir arada yaşarken de, onların ötekileştirilmesi, dışlanması, ikinci sınıf muamele görmesini Hz. Peygamber (asm) istememiştir. Nitekim bir hadisinde "Kim zimmî (İslâm devletinde yaşayan Gayri Müslimler) olan birine eziyet ederse, ben onun hasmı olurum." şeklinde ifade ederek bu durumu vurgulamıştır. Hz. Peygamber (asm)'in bu sözü temel kabul edilerek, en azından Müslim ve Gayrimüslimin bir arada yaşamasının hukuksal alt yapısının oluşturulması mümkündür.

II-Laiklik ilkesinin bir arada yaşamaya etkisi

a-Laikliğin ortaya çıkışı

Laiklik Avrupa'da yüzyıllar öncesinde tartışılmasına rağmen hala güncelliğini korumakta ve hakkında uzun tartışmalar yapılmaktadır. Bu durum, laiklik kavramının üzerinde anlaşılması ve kabul gören bir tanımının ve uygulamasının olmamasından da kaynaklanmaktadır⁷.

İnsanlık tarihi boyunca din ve devlet arasında her zaman için karşılıklı etkileşim söz konusudur. Ancak bu etkileşimin birbirlerinden ayrışmaya başlaması, daha doğrusu bu ilişkide devletin giderek ağırlık kazanması, Avrupa'da Rönesans dönemiyle başlayan ve Reform, Aydınlanma dönemi ile devam eden bir sürecin ürünü olmuştur. Avrupa, bu dönemde zihinsel devrim/evrim geçirerek klasik Ortaçağ dönemini temsil eden ve bir dünya görüşü olarak benimsediği evrensel Hıristiyanlık düşüncesinden koparak, aklı ve bilimi ön plana çıkararak yeni bir "dünya tahayyülü" oluşturmuştur. Bu tahayyülün temellerini belirleyen, belki de omurgasını oluşturan, Kemerli'nin de ifade ettiği gibi, iki

7. Osmanlı İmparatorluğunda son dönemlerinde, Laiklik ilkesinin uygulanmasına ilişkin ilginç bir çalışma için bkz., Kılıncı Ahmet, Laiklik İlkesinin Osmanlı Devleti'ndeki Görümümü, III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-III, 15-18 Mayıs 2014 Sakarya, s.33-42,, Türkiye'de laikliğin katı uygulanış biçimini anlatan makale için bkz., Şan Mustafa Kemal, Akademik İncelemeler Dergisi, C.7, S.2, Y.2012, s.1-26

ana kavram söz konusudur: Sekülerleşme (dünyevileşme), laikleşme ve modernleşme. Avrupa toplumları evrensel Hıristiyanlık düşüncesinden uzaklaşması oranında, teknoloji ve fen bilimlerinin de etkisi ile sekülerleşmiş ve modernleşmiştir. Bunun sonucunda geçmişe dönüp baktıklarında, Avrupa toplumunu geri kalmışlığa iten en büyük nedenin özelden Hıristiyanlık olduğunu genelde de, yanlış olarak, din olgusunun kendilerinin geride kalmalarına neden olduğunu ifade etmişlerdir⁸.

Bu tarihsel dönüşümde devletin dünyevileşmesi, sekülerleşmesi⁹, önce dinin etkisinin devlet yönetimi sahasından arındırılması ile başlamış. Daha sonra bu durum toplumun diğer alanlarına da sıçramıştır. Avrupa ülkelerinde başlayan bu sekülerizasyon süreci ve algısı, bütün devletler açısından, benzer sonuçlar ortaya koymamış, ülkelere göre farklılıklar göstermiştir. Mesela Almanya ve İngiltere dinin devlet yönetiminden soyutlanmasına ilişkin olarak bu süreçte, Hıristiyanlığa karşı çok radikal bir tavır almamıştır.

Ancak Akdeniz ülkelerinden Fransa bu dönemi radikal bir devrimle gerçekleştirmiş. Katolik Kilisesi ile devlet arasında çok sert çatışmalar olmuş. Dinin etkisi, devletin idari mekanizmasından tamamen silinmiştir. Bu farklı uygulamalar sonucunda Avrupa'da iki farklı model ortaya çıkmıştır¹⁰. Birisi, dine karşı önyargılı, sert ve müsamahasız bir laik model. Diğeri, dine karşı ilgisiz; ama taraf da olmayan seküler model. Daha sonraları 19. yy'ın modası olan ulus devletlerin dünyaya yayılmasıyla, Ulus devletler de, din ve devlet ilişkilerinde bu modellerden birini esas almışlardır¹¹.

Batı'da laiklik, Kilise ile devletin arasına bir duvar örmüştür, ancak yerleşik Hıristiyan değerleri ile kamusal ve toplumsal hayatı birbirinden ayırmamıştır. Kemerli'nin de isabetle ifade ettiği gibi, laikliğin Batı'ya kazandırdığı iki değer söz konusudur. Birincisi kurumsal dinin, (Kilise ve nizami din adamları sınıfının, yani Ruhban'ın) devlet üzerindeki söz ve vesayet haklarına son verip siyaseti mümkün kılması; ikincisi ise, farklı dini yorumları meşrulaştırmak suretiyle din ve vicdan özgürlüğünü teminat altına almasıdır.

Türkiye'de laiklik Osmanlı'nın son döneminde başlayan modernleşme ve sekülerleşme çabaları ile başlamış, Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte radikal bir karaktere bürünmüştür. Devlet, tepeden inmece bir yaklaşımla hızlı kararlar almış, dinin yaşama alanını belirlemiştir. 1937 yılında anayasaya laiklik maddesi eklenmiş ve İnönü döneminde Türkiye'nin laiklik politikası olarak, din karşıtı tutum, dinin ortadan

*Batı'da laiklik,
Kilise ile devletin
arasına bir
duvar örmüştür,
ancak yerleşik
Hıristiyan
değerleri ile
kamusal ve
toplumsal hayatı
birbirinden
ayırmamıştır.*

8. KEMERLİ, Ahmet: "Köktenci laiklik reforme edilmeli", *Zaman*, 23 Aralık 2003.

9. Sekülerizmin laiklik ile bağlantısını açıklamaya çalışan makale için bkz. Bezci Bünyamin, *Sekülerizm ve Laiklik Demokrasi Bağlamında Tartışmak*, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.2, Y.2015, s.1-11

10. Duman Zeki, *Türkiye'de Laiklik Sorununun Siyasal Temelleri*, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C.7, S.2, Y.2010, s.289 vd.

11. Kemerli, a.g.m

Günümüz toplumunda kabul edilebilir laiklik anlayışı, din ve vicdan hürriyetinin koruyucu şemsiyesi ve devletin bir tür tarafsız kalarak, hakemlik yapması anlayışıdır.

kaldırılmasına yönelik bir politika izlenmiştir. Çok partili döneme geçildiğinde bu din karşıtı politikalar zayıflasa da dine karşı temel tavır değişmemiştir: Zira bu anlayışa göre din daima tehlikelidir ve bu yüzden kontrol altında tutulması gereklidir. Türkiye’de siyasal yaşam bu anlayış yüzünden darbelerle sık sık kesintiye uğramıştır; ama din-devlet ilişkileri bir türlü çözülememiştir¹².

b-Laikliğin unsurları

Günümüz toplumunda kabul edilebilir laiklik anlayışı, din ve vicdan hürriyetinin koruyucu şemsiyesi ve devletin bir tür tarafsız kalarak, hakemlik yapması anlayışıdır. Bir dini, diğer bir dine, mezhebe ve ideolojiye ezdirmemesidir. Bu anlamda düşünüldüğünde laikliğin birbirine sıkı sıkıya bağlı üç ana unsuru söz konusudur. Bu üç ana unsurla birlikte laiklik tarafsız, dengeleyici; din ve vicdan özgürlüğünün koruyucu rolünü ifa edebilir.

Birinci unsur din ve vicdan özgürlüğünün sağlanmasıdır. Laiklik çağımızda artık din ve vicdan özgürlüğünün şemsiyesi olarak görülmektedir. Din ve vicdan özgürlüğünün gereği olarak, herkes vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. Yine dinin ritüelleri, ibadet, ayin ve törenler serbesttir. Bununla birlikte hiç kimse dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz, dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

İkinci unsur, herhangi bir dini-dinsiz inanç sisteminin veya ideolojinin devlete hâkim olmamasıdır. Türkiye’de sadece dini inanç sisteminin devlete hâkim olması yönü ön plana çıkarılmakta, din ve vicdan özgürlüğüne bir tür rakipmiş gibi sunulmaktadır. Diğer bir deyişle dinin devlete el koymasını engellemek adına dini hassasiyete dayanan taleplerin, bu anlamda dini sembollerin bile kamusal alana çıkması engellenmektedir. Bu anlayışın otoriter bir zihniyetin ürünü olduğu açıktır. Burada esas olan herhangi bir inanç sisteminin veya ideolojinin devletin idari yapısına hâkim olmamasıdır. Bu daha çok “herhangi bir dinin devletin idaresine hâkim olmaması” diye ifade edilmektedir. Oysaki aynı çekince, devletin idari alanına herhangi bir dinsiz inancın, ideolojinin de hâkim olamamasını gerektirmektedir.

Üçüncü unsur ise, devletin tüm inançlar karşısında eşit uzaklıkta durmasıdır. Bu unsur özellikle Türkiye’deki laiklik tartışmalarında hep arka planda tutulmakta ve gerekli önem verilmemektedir. Yani devletin farklı inanç sistemleri arasında tarafsız kalabilen, kendi inancı-inançsızlığı olmayan bir hakemlik kurumu gibi davranmasını ifade etmektedir.

Devlet özellikle laikliğin hakemlik unsuru sayesinde, din ve vicdan özgürlüğünün önünü açabildiği gibi, herhangi bir din veya ideolojinin dev-

lete hâkim olmasını da önleyebilecektir. Eğer devlet, bu oyunda hakem olarak değil de bir oyuncu olmak isterse, Mahçupyan'ın da ifade ettiği gibi, o zaman sahada oyunculara rakip olmuş olur ki, böylesi bir durumun laiklikle, uzaktan yakından ilişkisi yoktur. Çünkü devleti 'oyuncu' kılan bir laiklik anlayışı gerçekte belirli bir din, inanç veya ideolojinin, yani bir inanç sisteminin iktidarını tanımlayan, koruyan ve pekiştiren bir araçtır¹³.

c-Laiklik algısı

Aydınlanmadan bu yana gelen bir "fobi" söz konusudur; dinden korkma, dine karşı önyargılı olma ve dini toplumun sosyal bir gerçeği olarak kabullenememe. Aslında laiklik kadar din de bir gerçeklik ve sosyal bir olgudur. Son zamanlarda, laikliğin bir yöntem olarak kabul edilmesi gerekirken, bir ideoloji olarak (laisizm, sekülerizm) algılanmaktadır. Hâlbuki devlet, din veya dinler karşısında taraf olmayıp onların özgürlük alanlarını daraltma yerine genişletirse, var olan sorunlar belki kendiliğinden çözülecektir. Yani devlet, "dinden "özgürleşme" değil, dinin özgürleştirilmesi kaygısıyla hareket ederse" sorunlara daha fazla çözüm üretecektir. Din, korkulacak, ürkütecek bir olgu veya öcü değildir. Batı'daki bazı sosyologların iddia ettikleri gibi, sekülerleşme tezinin öne sürdüğü "dinin ölümü" gerçekleşmemiştir. Aksine dünyada dine dönüş hareketleri ile bu tezin geçersizliği anlaşılmıştır. Sovyetler Rusyasında 70 yıl demir yumrukla yok edilmeye çalışılan Ortodoks Hıristiyanlık, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla yıkılmadığını, bütün pozitivist ve sekülerist, ideolojik zorbalığa rağmen yok edilemediğini, göstermiştir.

Bir arada yaşama kültürünün geliştirilebilmesi bağlamında, "katı ve dine karşı önyargılı dogmatik bir laiklik anlayışının geçirmiş olduğu evrim göz önünde bulundurularak bireyin inanç ve ibadet, vicdan ve düşünce özgürlüğüne dayalı laikliğin yeni açılımları ve yorumlarının yapılmasına hem Türkiye'nin hem de Avrupa Birliği'nin ihtiyacı vardır"¹⁴.

d-Laiklik-din ve vicdan özgürlüğü

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. Maddesi din ve vicdan özgürlüğünü düzenlemektedir. Bu maddeye göre düşünme, vicdan ve din özgürlüğü,

1. Her şahıs düşünme, vicdan ve din hürriyetine sahiptir. Bu hak din veya kanaat değiştirme, hürriyetini ve alenen veya hususi tarzda ibadet ve ayin veya öğretimini yapmak suretiyle tek başına veya toplu olarak dinini veya kanaatini izhar eylemek hürriyetini tazammun eder.

2. Din veya kanaatleri izhar etmek hürriyeti demokratik bir cemiyette ancak amme güvenliğinin, amme nizamının, genel sağlığın veya umumi ahlâkın yahut başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması için zaruri olan tedbirlerle ve kanunla tehdit edilebilir.

Din, korkulacak, ürkütecek bir olgu veya öcü değildir. Batı'daki bazı sosyologların iddia ettikleri gibi, sekülerleşme tezinin öne sürdüğü "dinin ölümü" gerçekleşmemiştir. Aksine dünyada dine dönüş hareketleri ile bu tezin geçersizliği anlaşılmıştır.

13. Mahçupyan Ethem, *Zaman*, 5 Haziran 2006
14. Kemerli, a.g.m.

Uluslararası sözleşmelerde düzenlenen din ve vicdan özgürlüğü aynı zamanda 1982 Anayasasında (md. 24) temel hak ve özgürlükler arasında düzenlenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, usulüne uygun bir biçimde mecliste kabul edilmiş olduğundan, Türkiye açısından iç hukuk mevzuatı olarak kabul edilir.

Bu maddeye ilişkin değerlendirmeyi üç ayrı bölümde, üç ayrı içerikte ele almak gerekir. Şöyle ki:

Maddenin birinci fıkrasının ilk cümlesi herkese bir “genel” hakkı, yani düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip olma hakkını tanımaktadır. Bu hak mutlak olup hiçbir sınırlamaya tabii tutulamaz; diğer bir deyişle, kısıtlamadan söz eden ikinci fıkra hükmünden tamamen bağımsızdır; devletler bu hakka mutlak şekilde saygılı olmakla yükümlüdürler. Böylece birey istediği inanca sahip olacak, bunu açıklamaya zorlanamayacak inançları nedeniyle suçlanamayıp kendisine zorla ya da “beyin yıkama” gibi, serbest iradeyi etkileyen başka yollarla bir inanç kabul ettirilmeyecek yahut inançlarından vazgeçirilemeyecektir.

Maddenin ikinci fıkrasında öngörülen meşru kısıtlama halleri, birinci fıkrada belirtilen hakların tümü için değil, sadece “din ve inançlarını açıklama” hakkı konusundadır

1. Fıkranın ikinci cümlesinde de, tanınmış bulunan söz konusu hakkın içeriği belirtiliyor: Öncelikle, din veya inancını değiştirmek özgürlüğü söz konusudur. Sonra da, dinini ya da inancını tek başına ve topluca, açıktan veya özel şekilde ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yolu ile açığa vurmak hak ve özgürlüğü.

Maddenin 2. fıkrasında ise din ve vicdan özgürlüğüne değil, fakat dinini ve inançlarını açığa vurma özgürlüğüne getirilebilecek, olası kısıtlamaların meşruluk koşulları gösterilmiştir.

Uluslararası sözleşmelerde düzenlenen din ve vicdan özgürlüğü aynı zamanda 1982 Anayasasında (md. 24) temel hak ve özgürlükler arasında düzenlenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, usulüne uygun bir biçimde mecliste kabul edilmiş olduğundan, Türkiye açısından iç hukuk mevzuatı olarak kabul edilir. Ancak laiklik ilkesi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde düzenlenmediği gibi, genel olarak anayasalarda da düzenlenmemektedir. Avrupa anayasalarında ise isim belirtilerek Fransa ve Türkiye anayasalarında düzenlenmiştir.

Laiklik uygulamalarının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde düzenlenen ve teminat altına alınan ve anayasada temel hak ve özgürlüklerden biri olarak kabul edilen din ve vicdan özgürlüğünü kısıtlaması veya uygulamasını daraltması durumunda ortaya çıkacak sonuç belirsizdir. Bu, üzerinde düşünülen bir konu olmamıştır. Bunu şu şekilde çözmek mümkün olabilir; asıl olan din ve vicdan özgürlüğüdür, laiklik bu özgürlüğün korunmasına ilişkin olan bir yöntemdir. Esas olan özgürlüktür, dolayısıyla yöntemle özgürlüğün özüne dokunulamaz. Yani var olan sınırlamalar yok hükmündedir denilebilir.

e-Laiklik konusunda neler yapılabilir?

Laiklik uygulamalarının kabul edilebilir olması veya bazılarının dediği gibi evrensel bir laiklik uygulaması için aşağıda belirtilen konuların herkes tarafından kabul görmesi gerekmektedir. Bu durum farklı din-den, ırktan, inançtan, insanların bir arada yaşayabilmeleri açısından da önem arz etmektedir.

1.Çoğulculuğa Saygı Gösterilmesi Gerekir

Her türlü din ve mezhebin inanç, ibadet ve örgütlenme özgürlüğünü güvence altına almak, saygı göstermek gerekecektir. Bu sadece din alanında değil, kültür ve ideoloji açısından da zorunlu bir demokrasi ilkesidir. Demokratik devlet anlayışı içinde bu saygıyı daha da ileri götürmek zorunludur. Sosyal devlet inanç, ibadet, kültür ve ideolojik farklılıkları içinde olan tüm eğilimlere ve özellikle güçsüz olanlara destek vermek zorundadır.

2. Devletin Din, Dinin Devlet Karşısında Özerkliği Olması Gereklidir

Devlet bir siyasi otorite ve en büyük tüzel kişiliktir. Din de sosyolojik bir gerçeklik olarak bütün inananları kapsayan bir yapıdır. Bu iki yapının birbirini tanıması, egemenlik sınırlarının belirlenmesi, yani özerkleşmesi ve birbirinin egemenlik alanlarına saygı duymayı gerektirmektedir. Zira devlet din işlerinin uzmanı değildir, devlet yönetimi sekülerdir, manevi değildir.

3. Din eğitimi, dini ritüellerin yerine getirilmesi, dinin emirlerinin yerine getirilmesi, gibi konularda devlet tamamıyla tarafsız olması gerekmektedir: Dini cemaatler kendi din eğitimlerinin usul ve esaslarını kendileri düzenlemelidir. Devletin ancak bir denetim görevi olmalıdır.

Batı'da, ordu, basın, sendikalar gibi kilise de bir baskı grubudur. O da belli bir siyasal partiyi destekler, sosyo-politik yaşamda tavrını ortaya koyar. Ancak ülkemizde olduğu gibi devlet çatısı içinde değildir. Devlet çatısı altında olan Diyanet İşleri, laik devlet anlayışına aykırıdır¹⁵.

III-Müslim-Gayrimüslim ilişkilerine

Bediüzzaman'ın bakışı

Said Nursî yazmış olduğu eserlerinde özellikle Hıristiyanlar ile ilişkilere özel bir vurgu yapmıştır. Said Nursî bu tutumuyla geleneksel İslâm anlayışına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Bu bölümde Said Nursî'nin Hıristiyanlar ile ilgili görüşleri iki ana başlıkta ele alınmaya çalışılacaktır.

Devlet bir siyasi otorite ve en büyük tüzel kişiliktir. Din de sosyolojik bir gerçeklik olarak bütün inananları kapsayan bir yapıdır. Bu iki yapının birbirini tanıması, egemenlik sınırlarının belirlenmesi, yani özerkleşmesi ve birbirinin egemenlik alanlarına saygı duymayı gerektirmektedir.

İslâm dinini
bozmaya
ve ortadan
kaldırmaya
çalışan Süfyan'ın
yine ahir zamanda
gelen ve dini
literatürde
Mehdi olarak
ifade edilen bir
kimse tarafından,
Allah'ın dinini
bozmasını ve
İslâm dinin
ortadan
kaldırmasını
önleyeceği ifade
edilmektedir.

a-Müslüman Hıristiyan ilişkileri

Bediüzzaman Said Nursî'nin yazmış olduğu Kur'ân tefsiri, Risale-i Nur'da Hıristiyanlarla ilgili konular bu başlık altında incelenecektir. Öncelikle 1926'dan sonra yazılmış ve Hıristiyanlarla Müslümanların birbirleriyle olan toplumsal ilişkilerini düzenleyen bahisler içinde özellikle dini literatürde ahir zaman olarak ifade edilen dönemde, Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında bir "sulhun" olacağını ve bunun dünya barışına hizmet edeceğini ifade etmektedir.

1-Süfyan-Deccal Bağlamındaki İlişkiler

Ahir zaman, dünyanın zaman itibariyle sonu, kelime anlamı itibariyle kıyametten önce yaşanan zaman olarak, ifade edilebilir. Said Nursî ahir zamanla ilgili bir hadisi yorumlarken, dini literatürde, İslâm dinini bozmaya ve ortadan kaldırmaya yönelik, ulûhiyeti inkâr eden bir akımın, Müslümanlar içinde çıkacağını ve bunun İslâm literatürdeki adının (akımı temsil eden kişinin) süfyan olduğu ifade edilmektedir¹⁶.

Yine buna paralel olarak, Hıristiyanlık âleminde ve bütün dünyada inançsızlığı yayan bir rejimin ortaya çıkacağını ve insanlığın dini ihtiyaçlarını ve moral değerlerini yıkacağını, bunda literatürdeki isminin ise deccal olduğu ifade edilmektedir¹⁷.

İslâm dinini bozmaya ve ortadan kaldırmaya çalışan Süfyan'ın yine ahir zamanda gelen ve dini literatürde Mehdi olarak ifade edilen bir kimse tarafından, Allah'ın dinini bozmasını ve İslâm dinin ortadan kaldırmasını önleyeceği ifade edilmektedir.

Said Nursî, dünyanın huzurunu bozan ve ateizmi yaymaya çalışan inançsızlık akımının, tek başına Hıristiyanlar veya Müslümanlar tarafından önlenemeyeceğini söylemektedir. Dolayısıyla Hıristiyanlar ve Müslümanların güçlerini birleştirerek bu inançsızlık akımını ortadan kaldıracaklarını, ortak mücadele etmeleri halinde başarılı olabileceklerini ifade etmektedir.

Bu güç birliğinin de Hıristiyanlığın "safileşmesi", ilk indirildiği hale gelmesi, İncil'e sonradan Havariler tarafından eklenen, yani vahiy'e eklenen hükümlerin çıkarılması ile olabileceğini belirterek, Hıristiyanlığın İslâm'a göre yorumlanması ile olacağı, ifade edilmektedir. Said Nursî'ye göre, Hz. İsa'nın gökten inmesinin bir manasının da bu olduğu ifade edilmektedir¹⁸.

16. Nursî Said, *Şualar*, s.585; *Mektubat*, s.56

17. Nursî, *Mektubat*, s.56

18. Nursî, *Mektubat* 15. Mektup, s. 58

19. Nursî, *Lem'alar* 11.Lem'a, s. 57-58

20. Nursî, *Tarihçe-i Hayat* (Emirdağ Hayatı), s. 503; Nursî, *Lem'alar* 20. Lem'a, s. 151

Yine burada şunu ifade edebiliriz, Said Nursî, Dünya barışına hizmet etmek isteyen bir insandır. Ve insanların mutluluğu için çalışmıştır. İnsanların mutluluğunun da Yaratıcı, kâinat ve insan ilişkisinin çözülmesi ile mümkün olduğunu ifade etmektedir. Ve bütün ömrünü Yaratıcının varlığı, kâinatın bizim için yaratıldığı ve insanın kul olduğunun ispatına vakfetmiştir. Bu anlayışa sahip olan Nursî¹⁹, “Hatta değil Müslümanlarla belki dindar Hıristiyanlarla dahi dost olup adaveti bırakmaya çalıştığını” ifade etmektedir²⁰.

Said Nursî, Allah’ın merhametinin ve şefkatinin bütün insanlar için söz konusu olduğu (hatta inançsız olsa bile), bir bela bir haksızlığa uğraması durumunda, bunun adaletin mutlak anlamda sağlandığı ahiret âlemi için, bir nevi var olan kusurlarının affi için bir neden olduğu ifade edilmektedir. Bediüzzaman burada İslâmi terminolojiyi, “genel bir afet varsa, haksızlık ve zulüm varsa, hangi dinden olursa olsunlar, 15 yaşından önce bu zulüm ve haksızlık ve afetle ölmüş ise, şehid hükmündedir” demektedir. Eğer 15 yaşından büyükse masum ve mazlum ise, belki cehennemden onu kurtaracağına ilişkin bir müjde vermektedir. Bu tavır Nursî’nin hakiki dindar Hıristiyanlara karşı hasmane bir tutumla muamele etmediğinin, insani bir tavır olan şefkatle yaklaştığının bir işareti olarak görülebilir²¹.

Said Nursî ahir zamanda hem deccal hem de süfyan olarak ifade edilen zihniyetin, Yahudilerin İslâm’a ve Hıristiyanlara, düşmanlık duyan kesiminin yardımıyla hareket ettiklerini ifade etmektedir²².

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz, Said Nursî, Hıristiyanları ehli kitap olarak kabul etmekte ve dünya barışının Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında güç birliği edilerek kurulabileceğini ifade etmektedir²³.

b- Said Nursî'ye göre, Müslüman bir toplumda farklı dinden olanlar özgürlüklerden nasıl yararlanacaklar?

Said Nursî, Meşrutiyet’in Osmanlı İmparatorluğuna ve Kürdistan olarak ifade ettiği doğu vilayetlerimize getireceği yararları anlatmak için bölgeye gelmiş ve bölge insanına Meşrutiyeti anlatmıştır. Münazarat adlı eserini netice veren bu gezilerinde hürriyetin ve meşveretin insan onuruna yaraşır bir gereksinim olduğunu, İslâm dinine herhangi bir aykırı yönünün olmadığını, bu kavramın özünün İslâm ile bağdaştığını, sade vatandaşlara ve köylülere anlatmıştır. Bu bağlamda bu

Said Nursî ahir zamanda hem deccal hem de süfyan olarak ifade edilen zihniyetin, Yahudilerin İslâm’a ve Hıristiyanlara, düşmanlık duyan kesiminin yardımıyla hareket ettiklerini ifade etmektedir.

21. Nursî, *Kastamonu Labikası*, s. 111; Nursî, *Tarihçe-i Hayat* 4.kısım, s.297

22. Her iki Deccal, Yahudi’nin İslâm ve Hıristiyan aleyhinde şiddetli bir intikam besleyen gizli komitesinin muavenetini ve kadın hürriyetlerinin perdesi altındaki dehşetli bir diğer komitenin yardımını, hatta İslâm Deccalı masonların komitelerini aldattıp müzaheretlerini kazandıklarından, dehşetli bir iktidar zannedilir, Nursî, 5.şua, *Sualar*, s.

23. Nursî, *Tarihçe-i Hayat* (Emirdağ Hayatı), s. 484, “Hatta hadis-i sahihle, ahirzamanda İsevilerin hakiki dindarları ehl-i Kur’ân ile ittifak edip, müşterek düşmanları olan zındıkaya karşı dayanacakları gibi; şu zamanda dahi ehl-i diyanet ve ehl-i hakikat, değil yalnız dindaşı, meslektaşı, kardeşi olanlarla samimi ittifak etmek, belki Hıristiyanların hakiki dindar ruhanileriyle dahi, medar-ı ihtilâf noktaları muvakkaten medar-ı münakaşa ve niza etmeyerek, müşterek düşmanları olan müteccaviz dinsizlere karşı ittifaka muhtaçtırlar”

Nursî,
özgürlüklerin
kullanılması
açısından
azınlıklar
ile azınlık
olmayanlar
açısından
herhangi bir fark
görmemektedir.
Hatta çağdaş
düşünceye uygun
olarak azınlık
kavramının
gereksizliğini de
kabul etmiştir
diyebiliriz.

bölümde; Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Müslümanlarda meşrutiyetin ilanı ile birlikte yaşanan kaygı etrafında oluşan bazı sorulara cevap aranmaktadır. Zira getirilen hak ve özgürlüklerden Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan ve İslâm Hukuku literatüründe zimmi olarak anılan Hıristiyan, Ermeni, Rum ve Yahudiler de yararlanacaklardır. Müslüman ahali bunlarla kendilerinin nasıl eşit olacaklarına ilişkin sormuş oldukları sorulara Bediüzzaman'ın verdiği cevaplar burada ayrıca incelenecektir.

Said Nursî'nin, devlet içerisindeki gayri Müslim azınlıklara bakış açısı -gerekirse genişletilerek- fikir, düşünce, etnik azınlıklar için de kullanılabilir. Öncelikle yukarıda da izah ettiğimiz gibi Nursî, özgürlüklerin kullanılması açısından azınlıklar ile azınlık olmayanlar açısından herhangi bir fark görmemektedir. Hatta çağdaş düşünceye uygun olarak azınlık kavramının gereksizliğini de kabul etmiştir diyebiliriz. Özgürlüklerin genel sınırlayıcı nedenlerinden olan, emniyeti ihlal etmediği ve güvenliği bozmadığı, devlet idaresini değiştirmeye yönelik bir hareket içerisinde olmadığı müddetçe, bu tür azınlıkların bireysel özgürlüklere sahip olduğu, hak ve özgürlüklerinin kısıtlanamayacağını ifade etmektedir²⁴. Said Nursî'nin bu konuyla ilgili bakış açısını birkaç başlık altında toplayabiliriz.

1- "Hıristiyan ve Yahudilerle Dost Olmayınız" Ayetinin Yorumu

Öncelikle Said Nursî yakın İslâm tarihinde Hıristiyan ve Yahudilerle düzenli ve sürdürülebilir bir ilişkinin kurulamamasının önemli nedenlerinden birinin de, Hıristiyan ve Yahudilerle ilgili olarak²⁵ Kur'ân'da Maide suresinde geçen ayet hükmünün yanlış yorumlanması, olduğunu ileri sürmüştür. Kur'ân da geçen ayet şöyledir; "Yahudi ve Hıristiyanlar ile dost olmayınız" (Maide süresi). Said Nursî ayeti birkaç açıdan, şöyle yorumlamaktadır;

Öncelikle usul açısından şunları söylemiştir. Kur'ân'daki yasak hükmünün genel olmadığını adeta "ırkçı" Hıristiyan ve Yahudilere ilişkin olduğu, aslında Ayet hükmünün mutlak olduğunu, mutlak hükmünde kayıtlanabileceğini ifade etmektedir. Mesela, "insanlar cennete gidecekler" biçiminde bir ifade mutlak bir ifadedir. Burada bütün insanların cennete gideceği anlamı yoktur. Şartları yerine getiren insanların cennete gideceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hıristiyan ve Yahudilerle dost olmayın ayetindeki hükmünün de mutlak olduğu, Kur'ân'daki yasaklama Hıristiyanlık ve Yahudilik inancı ve bu inancın pratik hayata yansımaları olarak kayıtlamak gerektiğini ifade etmiştir.

24. Nursî, *Şualar*, 14. Şua, s. 358 vd.

25. Aslında Hıristiyanların ve Yahudilerin özellikle hacı seferlerinin etkisiyle Müslümanların zihinsel arka planlarında oluşan kırılmanın, bu ayetin genel bir kural olarak yorumlanmasında etkisinin olduğu rahatlıkla söylenebilir. Yine Hıristiyan ve Yahudilerin, yakın İslâm tarihinde İslâm devletlerini sömürgeleri altında bulundurmaları bu ayetin olumsuz anlamda yorumlanmasına neden olmuştur diyebiliriz. (Ö.Ergün)

Ayrıca insanların sevilmesi, o insanların sıfatı (iyi, dürüst, bir tüccardır) veya sanatı (iyi bir saatçidir, terzidir, mühendistir) içindir. Dolayısıyla bir Müslüman'ın her hareketi İslâm'a uymadığı gibi, bütün Hıristiyanların her hareketi de Hıristiyanlıktan kaynaklanmamaktadır. Dolayısıyla güzel olan sıfatları (cömertliği, vefası, doğruluğu) elbette ki sevinecektir, Müslümanların yanlışlarının sevilmeyeceği gibi. Said Nursî bunun anlaşılması açısından da çok çarpıcı bir örnek vermiştir; Hıristiyan ve Yahudi biriyle evlenilmesi durumunda; bu Hıristiyan ve Yahudi olan eş elbette ki sevinecektir, bu tamamen insani bir durumdur. Nitekim sahabeden birçok kimse Hıristiyan ve Yahudi bir kadın ile evlenmiş idi. Hz. Peygamberin (SAV), sağlığında Hıristiyan ve Yahudilerle sosyal ilişkileri, imzalamış oldukları sözleşmeler vardı (Hz. Peygamber (asm) ve 17 sahabenin imzaladığı ahitname buna bir örnektir)²⁶. Eğer "dost olmayanız" ayetini mutlak anlamda yorumlarsak, Hz. Peygamberin söyledikleri ve uygulamalarının yanlış olduğunu anlamına gelir ki, fıkıh usulü açısından böyle bir şeyin olması mümkün değildir.

Hz. Peygamberin (SAV), sağlığında Hıristiyan ve Yahudilerle sosyal ilişkileri, imzalamış oldukları sözleşmeler vardı (Hz. Peygamber (asm) ve 17 sahabenin imzaladığı ahitname buna bir örnektir)

Bunlarla beraber, İslâmiyet'in ilk geldiği dönemde, yeni bir din gelmiş ve dinin yeni hükümlerinin Müslüman toplum içinde yerleştirilmesi ve yeni bir toplumun inşası gerekmektedir. Yani bütün gayretler, bütün bakış açısı, dine göre şekillenmekteydi. Zamanımızda ise, dinden çok, dünya ve teknolojik gelişmeler, bilişim ve bilimsel gelişmeler ön plandadır. Dolayısıyla bilginin ve teknolojinin Hıristiyan'ı ve Yahudi'si olmaz, bunların öğrenilmesi ve alınması, bunun için kurulan sosyal ilişkiler "dost edinmeyiniz" hükmüne girmemektedir.

Yine günümüz toplumları, dünyanın küçülmesi dolayısıyla çok kültürlü, çok dinli, dilli ve etnisiteli olmaya doğru gitmektedir. Bu durum, özgürlüklerin yaygınlaşması ve kullanımının artması ile de hız kazandı. Böyle bir toplumda, sevmeyin, sosyal ilişki kurmayın, onları tecrit

26. Bu ahitnamenin tam metnini konunun daha iyi anlaşılması için burada ifade etmek istiyorum; "Bu yazı Abdullah oğlu Muhammedin "aleyhisselam" bütün Hıristiyanlara verdiği sözü bildirmek için yazılmıştır. İş bu yazı, Müslüman olmayan bütün kimselere verdiği ahdi, sözü tevsik için kaleme alındı.

Her kim ki, bu ahdin aksine hareket ederse, ister sultan, ister başkası olsun, Cenab-ı Hakka karşı isyan, Onun dini ile istihza etmiş sayılır ve Cenab-ı Hakkan lanetine layık olur. Eğer Hıristiyan bir rahip (papaz) veya bir seyyah (turist) bir dağda, bir derede veya çöllük bir yerde veya bir yeşillikte veya alçak yerlerde veya kum içinde ibadet için perhiz yapıyorsa, kendim, dostlarım, arkadaşlarım ve bütün milletimle beraber, onlardan her türlü teklifleri kaldırdım. Onlar, benim korumam altındadır. Ben onları, başka Hıristiyanlarla yaptığımız ahdlere muvafık, ödemeye borçlu oldukları bütün vergilerden affettim. Vergi vermesinler veya kalpleri razı olduğu kadar versinler. Onlara cebretmeyin, zor kullanmayın. Onların dini reislerini makamlarından indirmeyin. Onları, ibadet ettikleri yerden çıkartmayın. Bunlardan seyahat edenlere mani olmayın. Bunların manastırlarının (Kiliselerinin) hiçbir tarafını yıkmayın. Bunların Kiliselerinden mal alıp, Müslüman mescitleri için kullanılmaması. Ticaret yapmayan ve ancak ibadet ile meşgul olan kimselerden, her nerede olurlarsa olsunlar, vergileri almayın. Onlar benim himayem altındadır. Ben onlara "eman" (izin) verdim. Ticaret yapanlardan, gelir vergisi almak gerekirse, ne kadar zengin olurlarsa olsunlar, ne kadar malları ve mülkleri bulunursa bulunsun, yılda on iki dirhemden daha fazla vergi almayın. Onlara zahmet, meşakkat teklif olunmaz. Kendileriyle bir müzakere yapmak icap ederse, ancak merhamet, iyilik ve şefkat ile hareket edilecektir. Onları daima merhamet ve şefkat kanatları altında himaye ediniz! Onların kendi Kiliselerine gidip, kendi dinlerine göre ibadet etmelerine mani olmayınız! Bunlara Kilise tamirlerinde yardımcı olunacaktır. Bu ahdname (sözleşme) kıyamet gününe kadar devam edecek, dünya sonuna kadar değişmeden kalacak ve hiç bir kimse, bunun aksine bir harekette bulunmayacaktır." (Mecmu'a-i Münşeat-üs-salatın, 1.cild. s.30)

Bu ahdnameyi Peygamberimiz (S.A.V) (S.A.V) Hz. Ali'ye yazdırmıştır. Bizzat kendisi ve on yedi Ashabı imzalamıştır, www.İslamforum.net/Thread-peygamberimizin-ve-17-ashabinin-imzaladığı-ahidname--3287

Müslümanlar ve gayri Müslimler, çok kültürlülük veya çoğulculuk anlayışının gereği bir arada birlikte yaşayabilirler. Buradaki ortak nokta insanlık paydasıdır ve her insanın hak ve özgürlüklerin kullanılması konusunda, din, inanç, düşünce ve ırk farklılığının bir eşitsizlik doğurmayacağıdır.

edin, denilmesi halinde, o toplum huzurlu, sağlıklı bir toplum olmaz. Dolayısıyla kamu düzenini sağlamak açısından da, insanları insanlıklarından dolayı sevmek, düşman olmamak gerekmektedir²⁷.

Sonuç olarak şu ifade edilebilir: Ayette ifade edilen “dost olmayınız” hükmü Said Nursî tarafından, Hz. Peygamber’in de uygulamaları göz önünde bulundurularak, onların “ırkçı” Hıristiyanlık ve Yahudilik dini inançlarına ilişkin olduğunu ifade ederek, onlarla sosyal ilişkiye girilebileceğini, onlardan insanlığa katkıda bulunan kimselerin sevilebileceğini, insani yönlerinin ve güzel sıfatlarının sevmeye layık olduğunu, zorunluluklar dolayısıyla bir arada yaşama durumunda, hasmane bir tutumun, toplumsal barışı bozduğunu ifade etmiştir.

2-Gayri Müslimler ile Müslümanlar Eşit Olabilir mi?

Said Nursî, özellikle ikinci Meşrutiyet’te, meşrutiyetin gerekliliğini ve İslâm’ın özüne uygun bir rejim olduğunu anlatırken kendisine özellikle şu sorulmaktadır; Müslümanlar ile Gayri Müslimler nasıl eşit olabilirler? Nursî’nin burada kullandığı argüman, hakların ve özgürlüklerin kullanılması konusunda herkesin doğal olarak eşit olduğudur. Hukuk önünde herkesin eşit muamele görmesidir. Bu şu demektir; herkes hak ve özgürlüklerin kullanılmasında eşittir. Yani Müslimlerin üstün hak sahibi oldukları, gayri Müslimlerin haklarının rahat bir biçimde, “gavurdur” denilerek ihlal edilebilir anlayışına şiddetle karşı çıkmıştır. Bunu da çok güzel bir biçimde şu örnekle ifade etmektedir; “Hukukta ise şah ve gedâ birdir. Acaba bir şeriat, karıncaya bilerek ayak basmayınız dese, tâzibinden men etse, nasıl benî Âdem’in hukukunu ihmâl eder? Kellâ... Biz imtisal etmedik”²⁸.

Sonuç olarak Müslümanlar ve gayri Müslimler, çok kültürlülük veya çoğulculuk anlayışının gereği bir arada birlikte yaşayabilirler. Buradaki ortak nokta insanlık paydasıdır ve her insanın hak ve özgürlüklerin kullanılmasında, din, inanç, düşünce ve ırk farklılığının bir eşitsizlik doğurmayacağıdır.

27. Nursî Said, *Münazarat*, s. 31 vd. Sual: Yahudi ve Nasara ile muhabbetten Kur’ân’da nehiy vardır. Bununla beraber nasıl dost olunuz dersiniz?

Cevap: Evvelâ: Delil kat’iyü’l-metin olduğu gibi, kat’iyü’l-delâlet olmak gerektir. Hâlbuki tevil ve ihtimalin mecâli vardır. Zira nehy-i Kur’ânî âmîm değildir, mudaktır. Mutlak ise, takyit olunabilir. Zaman bir büyük müfessirdir; kaydını izhar etse, itiraz olunmaz. Hem de hüküm müstak üzerine olsa, me’ haz-ı iştikakı, iller-i hüküm gösterir. Demek bu nehiy, Yahudi ve Nasara ile Yahudiyet ve Nasraniyet olan aynaları hasebiyledir.

Hem de bir adam zâtı için sevilmaz. Belki muhabbet, sıfat veya san’atı içindir. Öyleyse her bir Müslüman’ın her bir sıfatı “Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmeyin.” Mâide Sûresi: 5.51. Müslüman olması lâzım olmadığı gibi, her bir kâfirin dahi bütün sıfat ve san’atları kâfir olmak lâzım gelmez. Binaenaleyh, Müslüman olan bir sıfatı veya bir san’atı, istihsan etmekle iktibas etmek neden câiz olmasın? Ehl-i kitaptan bir haremın olsa elbette seveceksin!

Saniyen: Zaman-ı Saadette bir inkulâb-ı azîm-i dinî vücuda geldi. Bütün ezhânı nokta-i dine çevirdiğinden, bütün muhabbet ve adaveti o noktada toplayıp muhabbet ve adavet ederlerdi. Onun için, gayr-ı Müslimlere olan muhabbetten nifak kokusu geliyordu. Lâkin şimdi âlemdaki bir inkulâb-ı acib-i medenî ve dünyevîdir. Bütün ezhânı zapt ve bütün ukulü meşgul eden nokta-i medeniyet, terakki ve dünyevîdir. Zaten onların ekserisi, dinlerine o kadar mukayyet değildiler. Binaenaleyh, onlarla dost olmamız, medeniyet ve terakkilerini istihsan ile iktibas etmektir. Ve her saadet-i dünyeviyein esası olan asayiş muhafazadır. İşte bu dostluk, kat’iyen nehy-i Kur’ânide dahil değildir

28. Nursî, *Münazarat*, s. 30

Allah katında, fazilet ve şerefte ise, insanlara en fazla hayırlı olanın daha makbul olacağını, bu anlamda insanlığa yapmış olduğu katkılar dolayısıyla bir insanın Allah katında üstün olabileceğini de Said Nursî ifade etmektedir.

Sonuç

Farklı din ve inançlara sahip kimselerin bir arada yaşaması mümkündür. Bu durum Hz. Peygamber uygulamalarında da görülmektedir. Gerek ahitname imzalayarak, gerekse zimmi bir kimsenin hakkının yenilmesi söz konusu olduğunda kendisinin onun hasmı olacağını söyleyerek bunu ortaya koymuştur. Hz. Ali de onlar bizim Hz. Âdem'den kardeşimiz diyerek bir arada yaşamanın mümkün olacağını ifade etmiştir.

Ayrıca din ve devlet ilişkisi açısından bir yöntem olarak ifade edilen laikliğin çekincelerimiz olmakla birlikte, doğru uygulanması halinde, yani, din ve vicdan özgürlüğünün bir şemsiyesi olarak düşünüldüğünde, farklı din mensuplarının bir arada yaşamasına hizmet edebileceği ifade edilmektedir.

Yine Bediüzzaman, Gayrimüslimlerle ilgili ayetleri yorumlarken gayrimüslimleri insan olarak ele almış ve hukuk önünde eşitlik, hak kavramalarını öne çıkararak ayetleri yorumlamıştır.

Abstract

Despite having different beliefs and religions, it is possible to live together. Humanity has had a coexistence experience and culture in this sense. This phenomenon is seen in the practices of the Prophet Muhammad (PBUH). He proves this either by signing treaties or by saying that he is against violating the rights of a dhimmi (a non-Muslim citizens of an Islamic state). Also Hadrat Ali (Allah Bless Him) by saying that non-Muslims are our brothers descending from the prophet Adam (PBUH) expresses the possibility of living together with them. If secularism, as a way of determining the relations between religion and state, is applied appropriately (that is if it is considered as a protective umbrella of religion and freedom of consciousness) it may serve to the coexistence of members of different religions together. Similarly as Bediuzzaman comments on the Quranic verses about non-Muslims, deals with them by stressing their rights and their equality in front of the law.

Key Words:

Coexistence, Bediuzzaman, Christian, Muslim, non-muslim, freedom, sufyan, dajjal, secularism, pluralism, Islam, state, religion

- Kaynakça:**
Ahmet Kılınç, Laiklik İlkesinin Osmanlı Devleti'ndeki Görümümü, III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-III, 15-18 Mayıs 2014 Sakarya, s.33-42
Ahmet KEMERLİ, "Köktenci laiklik reforme edilmeli", Zaman, 23 Aralık 2003
Bünyamin Bezci, Sekülerizm ve Laiklik Demokrasi Bağlamında Tartışmak, Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, C.1, S.2, Y.2015, s.1-11
Ethem Mağcupyan, Laiklik, Zaman, 5 Haziran 2006
Derya Güngör, İkinci Kuşak Avrupalı Türklerde Psikolojik Entegrasyon ve Uyum: Çift Boyutlu Kültürleşme Temelinde Karşılaştırmalı Bir Derleme, Türk Psikoloji Yazıları, , C. 17, S.34, Aralık 2014, s.16-31
Hilal Onur İnce, Almanya'da Farklı Olmak: Entegrasyon ve Hoşgörü Kavramına Eleştirel Bir Bakış, Milet ve Nihal İnanç, Kültür ve mitoloji Araştırmaları Dergisi, C.5, S.3,
Niyazi Öktem, Devlet ve Din, Köprü Dergisi
Mustafa Kemal Şan, Akademik İncelemeler Dergisi, C.7, S.2, Y.2012, s.1-26
Özcan Taşcı, Entegrasyon ve Asimilasyon 'un Kur'an Açısından Değerlendirilmesi, Kalam Araştırmaları Dergisi, C.5, S.1, s.103-118
Zeki Duman, Türkiye'de Laiklik Sorununun Siyasal Temelleri, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, C.7, S.2, Y.2010, s.284-303
www.İslamiforum.net/Thread-peygamberimizin-ve-17-ashabinin-imzaladigi-ahidname--3287
Said Nursî, Şualar, Yeni Asya Yayınları, İstanbul-2013
Said Nursî, Mektubat, Yeni Asya Yayınları, İstanbul-2013
Said Nursî, Tarihçe-i Hayat, Yeni Asya Yayınları, İstanbul-2013
Said Nursî, Münazarat, Yeni Asya Yayınları, İstanbul-2013
Said Nursî, Lemalar, Yeni Asya Yayınları, İstanbul-2013